

Γιάννης Πλάγγεσης Ο Λένιν και η Φιλοσοφία

Σήμερα, στις συνθήκες της παγκόσμιας επέκτασης του κεφαλαίου και της «νέας τάξης πραγμάτων» ή της νέας αταξίας και βαρβαρότητας· σήμερα, στις συνθήκες του νέου ιμπεριαλισμού, όπου μια διεθνής ελίτ, δρώντας έξω από κάθε νομιμότητα, καταργεί τα ανθρώπινα δικαιώματα ολόκληρων λαών, αφαιρεί μαζικά ζωές και καταστρέφει τις υποδομές και τον πολιτισμό ανεξάρτητων χωρών· σήμερα, σ' έναν κόσμο όπου απαξιώνεται το όραμα του σοσιαλισμού, το όραμα για μια κοινωνία που θα βασίζεται στην ελευθερία και την ισότητα και όχι στην καταπίεση και την εκμετάλλευση, υπάρχουν ορισμένοι που εξακολουθούν να θριαμβολογούν για το «τέλος της ιστορίας», την οριστική δηλαδή νίκη του καπιταλισμού και της ιδεολογίας που τον εκφράζει. Εξακολουθούν να πανηγυρίζουν για την υποχώρηση του αριστερού σοσιαλιστικού κινήματος και συνεχίζουν να εκφωνούν ή να δημοσιοποιούν επικήδειους για το «θάνατο» του Μαρξισμού και του Κομμουνισμού.

Δεν τους αρκεί ότι στη σημερινή ιστορική συγκυρία μπορούν να συντάσσονται με τους νικητές και να προσβλέπουν σ' ένα μέλλον χωρίς, ενδεχομένως, αμφισβήτηση του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος. Θα ήθελαν, αν ήταν δυνατόν, να ξαναγράψουν την ιστορία από τα πάνω, από την προοπτική της κυρίαρχης τάξης και ιδεολογίας, χωρίς να είναι αναγκασμένοι να συμπεριλάβουν στη νέα ανασύνθεση του ιστορικού παρελθόντος τις ριζοσπαστικές και επαναστατικές παραδόσεις των λαών. Θα ήθελαν πιθανόν να απαλείψουν από το αρχείο της ιστορίας κάθε παράμετρο που θα συνέβαλε σε ενδεχόμενη αμφισβήτηση της εικόνας του «καλύτερου των δυνατών κόσμου», στον οποίο ζούμε. Θα ήθελαν, οπωσδήποτε, να αποκρύψουν την ιστορική καταγωγή και εξέλιξη της καπιταλιστικής κοινωνίας ή να εξαλείψουν από την ιστορική μνήμη φαινόμενα όπως η εκμετάλλευση, ο ρατσισμός, ο σεξισμός, ο εθνικισμός και η ταξική πάλη¹. Θα ήθελαν πάνω απ' όλα να εξαλείψουν από την ιστορική μνήμη τις αγωνιστικές παραδόσεις των λαών που εκφράστηκαν ως κορυφαίες πράξεις αντίστασης και ως βούληση για τη δημιουργία ενός δικαιότερου κόσμου. Με δυο λόγια, θα ήθελαν να απαλείψουν τις επαναστατικές παραδόσεις των λαών.

Ο Γιάννης Πλάγγεσης είναι Αναπληρωτής Καθηγητής Φιλοσοφίας στο ΑΠΘ.

Το φάντασμα του Λένιν

Συμπληρώνονται φέτος ογδόντα χρόνια από το θάνατο του Λένιν, του ρώσου επαναστάτη που ηγήθηκε της πρώτης προλεταριακής επανάστασης στην ιστορία. Μάλλον στη φετινή επέτειο δεν θα εκφωνηθούν πανηγυρικοί ούτε θα υπάρξουν εκδηλώσεις με αgioγραφικό περιεχόμενο. Ίσως να επικρατήσει ένα πνεύμα κριτικής αποτίμησης της πολιτικής δράσης του ανθρώπου που επιχείρησε να οδηγήσει τη χώρα του, και ενδεχομένως τον κόσμο, σε μια νέα εποχή. Το σίγουρο είναι πως η αναφορά στον επαναστάτη Λένιν, στον Λένιν διανοούμενο, φιλόσοφο και θεωρητικό της πολιτικής θα είναι ιδεολογικά επικαθορισμένη. Υπάρχουν εκείνοι που θα ήθελαν να απαλλαγούν από το «φάντασμά» του, που ενδεχομένως εξακολουθεί να στοιχειώνει τη λαϊκή συνείδηση. Αυτοί απαιτούν την απομυθοποίηση και την αποκαθάρωσή του². Υπάρχουν όμως και εκείνοι που θεωρούν τους εαυτούς τους κληρονόμους και θεματοφύλακες της πολιτικής του διαθήκης και των επαναστατικών του ιδεών.

Ωστόσο, σε ό,τι με αφορά, δεν σκοπεύω να ανοίξω εδώ ένα διάλογο ή να εμπλακώ σε μια διαμάχη για την προσωπικότητα και την πολιτική πρακτική του Λένιν. Η παρέμβαση μου αφορά μόνον τη σχέση του Λένιν με τη φιλοσοφία. Ούτε είναι πρόθεσή μου να υπερασπιστώ, οπωσδήποτε, αμφιλεγόμενες θέσεις του Λένιν. Αυτό το οποίο προτίθεμαι να κάνω είναι να αναφερθώ σε τρία σημαντικά κείμενα του Λένιν και να θέσω ορισμένα ζητήματα τα οποία θεωρώ ως εξαιρετικά κρίσιμα για την κατανόηση της φιλοσοφικής και θεωρητικής πρακτικής του. Θα αναφερθώ στο έργο του *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* και θα θέσω το πρόβλημα της ιστορίας της φιλοσοφίας. Ακολουθώς θα αναφερθώ στα *Φιλοσοφικά Τετράδια* και θα θέσω το ζήτημα της υλιστικής διαλεκτικής. Τέλος, θα αναφερθώ στο *Κράτος και Επανάσταση* και θα θέσω το πρόβλημα της δημοκρατίας.

Η αντίθεση υλισμού και ιδεαλισμού

Είναι γνωστό πως η πρώτη συστηματική και ολοκληρωμένη φιλοσοφική παρέμβαση του Λένιν αφορά την κριτική του στο φιλοσοφικό ρεύμα του εμπειριοκριτικισμού, που μέσα στις γραμμές των Μπολσεβίκων εξέφραζε κυρίως ο συνεργάτης του ο Αλεξάντερ Μπογκνάνοφ. Πρόκειται για το έργο του *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* (1909), μια πραγματεία που αφορά, στην ουσία της, την υλιστική ερμηνεία του πραγματικού. Η ερμηνεία αυτή διαμεσολαβείται από μια ορισμένη πρόσληψη του μαρξισμού που προϋποθέτει τη φιλοσοφική προβληματική του Πλεχάνοφ, μια αρκετά προχωρημένη επαφή με το έργο του Μαρξ και ικανοποιητική γνώση της διαλεκτικής μεθόδου. Διαμεσολαβείται επίσης από τη σχετικά επαρκή ενημέρωσή του σε ό,τι αφορά τις εξελίξεις στο πεδίο των θετικών επιστημών³. Δεν είναι συνεπώς ακριβές ότι ο Λένιν αναπαράγει την έκθεση του κλασικού υλισμού που βρίσκουμε στην *Αγία Οικογένεια* του Μαρξ, την οποία μάλιστα ο τελευταίος δανείζεται αυτούσια από τους γάλλους ιστορικούς της φιλοσοφίας⁴.

Αλλά η θεματική που απασχολεί τον Λένιν στο *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* και η επιχειρηματολογία που αναπτύσσει υπηρετούν μιαν ορισμένη φιλοσοφική πρακτική που ακολουθεί. Η πρακτική αυτή έχει έναν συγκεκριμένο μεθοδολογικό προσανατολισμό: απο-

βλέπει στην κατανόηση του φιλοσοφικού στοχασμού στο πλαίσιο της κοινωνικής και πολιτικής πρακτικής και προϋποθέτει ουσιαστικά την άμεση διαπλοκή της φιλοσοφίας με την πολιτική. Διαφορετικά, ο Λένιν κατανοεί τη φιλοσοφία στο πλαίσιο της πολιτικής και ιδεολογικής διαμάχης και συνεπώς στο πλαίσιο της κοινωνικής πρακτικής και της ταξικής πάλης⁵. Πρόκειται για την ιστορική κατανόηση του φιλοσοφικού στοχασμού, η οποία αρνείται τη θεώρηση της φιλοσοφίας ως άχρονης διαδικασίας, ως αυτόνομης πνευματικής πειθαρχίας, που ενδεχομένως μπορεί να αποδεσμευτεί από τις άλλες επιστήμες και από την πολιτική⁶.

Η θέση που ουσιαστικά υποστηρίζει ο Λένιν στο *Υλισμός και Εμπειριοκριτικισμός* αναφορικά με την ιστορία της φιλοσοφίας είναι πως μπορούμε να ανασυνθέσουμε τον φιλοσοφικό στοχασμό του παρελθόντος με βάση την αντίθεση υλισμού-ιδεαλισμού. Η θέση αυτή, θα πρέπει να τονιστεί, δεν είναι μια δογματική επινόηση των κλασικών του Μαρξισμού υποταγμένη σε μια απλοϊκή κατανόηση της ουσίας του φιλοσοφείν και σε μια μανιχαϊστική πολιτική πρακτική για την εξόντωση, ενδεχομένως, των ιδεολογικών αντιπάλων. Εκφράζει, στην πραγματικότητα, μια μακρά παράδοση που τη βρίσκουμε στον Πλάτωνα, στον Ralph Cudworth και στους Πλατωνιστές του Καίμπριτζ, στους μεγάλους φιλοσόφους του 17ου αιώνα Λοκ και Λάιμπνιτς, και βεβαίως στον νεότερο Διαφωτισμό και στον Χέγκελ. Για παράδειγμα, στο *Σοφιστή* του Πλάτωνα η αντίθεση υλισμού-ιδεαλισμού περιγράφεται ως γιγαντομαχία ανάμεσα στους Φίλους της Γης και τους Φίλους των Ιδεών⁷, ενώ ο Χέγκελ, ασκώντας κριτική στις προϋποθέσεις του υλισμού, δέχεται πως, από την άποψη της φιλοσοφίας, ο υλισμός εκφράζει μια αυθεντική επιθυμία για κατάργηση του διυλισμού υποκειμένου και αντικειμένου, πνεύματος και ύλης. Μια τέτοια περίπτωση, παρατηρεί, ήταν και το *Système de la nature* του Χόλμπαχ⁸.

Πιο συγκεκριμένα, η αντίθεση υλισμού και ιδεαλισμού, για τον Λένιν, γίνεται κατανόησή ως θεμελιώδες αίτημα του Διαφωτισμού, που είχε ως πρόταγμά του την πίστη στο ανθρώπινο λογικό και την επιστήμη και ανοιχτό μέτωπο κατά της θρησκευτικής ιδεολογίας, της αυθεντίας και των προκαταλήψεων. Ο Λένιν συσχετίζει τον ιδεαλισμό με τη θρησκεία και το σκοταδισμό και θεωρεί την ανάκαμψη του ιδεαλισμού και την επίδρασή του μέσα στο εργατικό κίνημα ως διαλυτικό φαινόμενο. Άλλωστε, η περίοδος μετά την ήττα του 1905 είναι μια περίοδος διανοητικής σύγχυσης και ανακατατάξεων⁹. Ο μαρξιστής Λένιν ανοίγει μέτωπο εναντίον εκείνων που επιχειρούν να ενσωματώσουν στο μαρξισμό τις ιδεαλιστικές αναζητήσεις της περιόδου στον ευρωπαϊκό χώρο. Το μέτωπο αυτό που αφορά το επίπεδο της ιδεολογίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένο, στην αντίληψη του Λένιν, με την ταξική πάλη της περιόδου. Η αντίθεση υλισμού και ιδεαλισμού είναι άμεσα συνδεδεμένη με την ταξική αντίθεση και τον ταξικό πόλεμο που βρίσκεται σε εξέλιξη. Αναφερόμενος στον εμπειριοκριτικισμό και στο ιδεολογικό του στίγμα, θα κάνει το εξής ενδιαφέρον σχόλιο:

«Πίσω από τον γνωσιολογικό σχολαστικισμό του εμπειριοκριτικισμού δεν μπορεί να μη δει κανείς την πάλη των κομμάτων στη φιλοσοφία, μια πάλη η οποία σε τελευταία ανάλυση αντανάκλα τις τάσεις και την ιδεολογία των ανταγωνιστικών τάξεων της σύγχρονης κοινωνίας. Η σύγχρονη φιλοσοφία είναι το ίδιο κομματική όπως και πριν από δυο χιλιάδες χρόνια. Τα ανταγωνιζόμενα κόμματα είναι ουσιαστικά... ο υλισμός και ο ιδεαλισμός. Ο τελευταίος δεν είναι παρά μια εξιπνη, εκλεπτυσμένη μορφή φιντεϊσμού!... Ο αντικειμενικός, ταξι-

κός ρόλος του εμπειριοκριτισμού συνίσταται εξολοκλήρου στο ότι υπηρετεί πιστά τους φιντερίστες στην πάλη τους κατά τον υλισμό γενικά και τον ιστορικού υλισμού ειδικότερα»¹⁰.

Η υλιστική διαλεκτική

Τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* του Λένιν δημοσιεύτηκαν μετά το θάνατό του και η δημοσίευσή τους προκάλεσε αίσθηση και έντονες διαμάχες. Στα κείμενα αυτά έχουμε την αποτύπωση μιας συστηματικής μελέτης από τη μεριά του Λένιν του έργου του Χέγκελ, κυρίως όμως της *Λογικής* του. Ορισμένοι ισχυρίζονται ότι μέσα από τη μελέτη του Χέγκελ ο Λένιν θα εγκαταλείψει τον χυδαίο υλισμό του *Υλισμού και εμπειριοκριτισμού* και θα στραφεί προς μια πιο ουσιαστική επεξεργασία της διαλεκτικής, η οποία θα καθορίσει στο εξής τη σκέψη του και την πολιτική του πρακτική¹¹. Στην πραγματικότητα, δεν πρόκειται παρά για σχηματοποίηση. Η αναλογία νεαρός Μαρξ-ώριμος Μαρξ δεν μπορεί να εφαρμοστεί στην περίπτωση του Λένιν, δεν υπάρχει καμιά ρωγή στην εξέλιξη της σκέψης του. Ο δογματικός υλιστής Λένιν και ο εγγελανός Λένιν των *Φιλοσοφικών Τετραδίων* απλώς δεν υφίσταται¹².

Ο Λένιν προσεγγίζει τον Χέγκελ και τη διαλεκτική έχοντας διαβάσει πρώτα Μαρξ. Πριν από τα *Φιλοσοφικά Τετράδια* ο Λένιν έχει διαβάσει το *Κεφάλαιο* και φυσικά τον επίλογο στη δεύτερή του έκδοση και έχει επίσης συγγράψει, εκτός από το *Υλισμός και Εμπειριοκριτισμός*, δύο άλλα πολύ σημαντικά έργα: το *Τι είναι «οι Φίλοι του Λαού» και πώς πολεμούν τους Σοσιαλδημοκράτες* (1894) και το *Η ανάπτυξη του Καπιταλισμού στη Ρωσία* (1899). Επίσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα κείμενά του «Οι τρεις πηγές και τα τρία συστατικά μέρη του Μαρξισμού» (1913) και «Karl Marx» (1914). Τα κείμενα αυτά, καθώς και ορισμένα άλλα που θα ακολουθήσουν, όπως το «Ακόμα μια φορά για τα Συνδικάτα» (1921) και το «Για τη σημασία του μαχόμενου υλισμού» (1922) δείχνουν πως το ενδιαφέρον του Λένιν για τον υλισμό και τη διαλεκτική είναι σταθερό και κυρίαρχο στη σκέψη του.

Βεβαίως, υπάρχει ενότητα αλλά και εξέλιξη στη σκέψη του Λένιν. Στην πραγματικότητα, διαβάζει τον Χέγκελ για να εμβαθύνει στη διαλεκτική κατανόηση του πραγματικού, ιδιαίτερα του κοινωνικού είναι. Διαβάζει τον Χέγκελ όταν ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος βρίσκεται σε πλήρη εξέλιξη και η Β' Διεθνής έχει πλήρως καταρρεύσει¹³. Διαβάζει όμως τον Χέγκελ ως υλιστής που γνωρίζει καλά τον Μαρξ, αν και βεβαίως δεν θα μπορούσε να είχε διαβάσει ορισμένα από τα πρώιμα έργα του τελευταίου. Τον ενδιαφέρει η υλιστική διαλεκτική που προϋποθέτει την επιστήμη και τη συγκεκριμένη ανάλυση του πραγματικού. Αυτό το ενδιαφέρον του θα αποτυπωθεί στο έργο του *Ιμπεριαλισμός το ανώτατο στάδιο του Καπιταλισμού* (1916) και στο *Κράτος και Επανάσταση*. Θα αποτυπωθεί επίσης και σε μια πιο σύνθετη έκφραση της σχέσης υλισμού και ιδεαλισμού, υλισμού και διαλεκτικής, στα κείμενά του. Στο κείμενό του «Σχετικά με το ζήτημα της διαλεκτικής», αφού κάνει λόγο για τον «μεταφυσικό υλισμό», θα διατυπώσει την εξής ενδιαφέρουσα θέση:

«Ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός είναι ανοησία *μόνον* από την προοπτική του χοντροκομμένου, στοιχειώδους, μεταφυσικού υλισμού. Αντίθετα, από την προοπτική του *διαλεκτικού* υλισμού, ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός δεν είναι παρά η *μονόπλευρη* ... ανάπτυξη... ενός από τα χαρακτηριστικά, τις πλευρές, όψεις, της γνώσης σ' ένα απόλυτο, *χωρισμένο* από την

ύλη, από τη φύση, θεοποιημένο. Ο ιδεαλισμός είναι θρησκευτικός σκοταδισμός. Αυτό είναι αλήθεια. Ωστόσο ο φιλοσοφικός ιδεαλισμός είναι ("ακριβέστερα" και "επιπρόσθετα") ένας δρόμος για τον θρησκευτικό σκοταδισμό μέσα από μια από τις αποχρώσεις της άπειρα σύνθετης (διαλεκτικής) γνώσης του ανθρώπου»¹⁴.

Βεβαίως, η ανθρώπινη γνώση, που δεν αναπτύσσεται γραμμικά αλλά μέσα από μια περίπλοκη διαδικασία, μπορεί να οδηγήσει στον θρησκευτικό σκοταδισμό (=φιλοσοφικό ιδεαλισμό) και εκεί «αγκυροβολεί εξαιτίας των ταξικών συμφερόντων των κυρίαρχων τάξεων»¹⁵.

Ο Λένιν, σ' ένα από τα τελευταία του κείμενα για τη φιλοσοφία, το «Για τη σημασία του μαχόμενου υλισμού», θα υπογραμμίσει για πολλοστή φορά τη σύνδεση υλισμού και διαλεκτικής. Απευθυνόμενος στους εκδότες του περιοδικού *Κάτω από τη Σημαία του Μαρξισμού*, γράφει πως οι συνεργάτες του περιοδικού πρέπει να οργανώσουν τη «συστηματική μελέτη της εγγελιανής διαλεκτικής από μίαν υλιστική προοπτική, δηλαδή τη διαλεκτική που ο Μαρξ πρακτικά εφάρμοσε στο *Κεφάλαιο* και στα ιστορικά και πολιτικά του έργα». Βεβαίως, η μελέτη και η υλιστική ερμηνεία της εγγελιανής διαλεκτικής είναι ένα εξαιρετικά δύσκολο έργο, ωστόσο οφείλουμε να αναλάβουμε το έργο αυτό. «Αφού πάρουμε ως βάση τη μέθοδο του Μαρξ για την εφαρμογή της υλιστικά νοούμενης εγγελιανής διαλεκτικής», παρατηρεί ο Λένιν, «μπορούμε και οφείλουμε να επεξεργασθούμε αυτή τη διαλεκτική από κάθε άποψη». Για παράδειγμα, μπορούμε να τυπώνουμε στο περιοδικό αποσπάσματα από το έργο του Χέγκελ και να τα ερμηνεύουμε υλιστικά κατά το παράδειγμα του Μαρξ. Κατά τη γνώμη του Λένιν, οι εκδότες και οι συνεργάτες του περιοδικού θα έπρεπε να οργανωθούν σε ένα είδος «Εταιρείας Υλιστών Φίλων της Εγγελιανής Διαλεκτικής»¹⁶.

Η θεωρία για το κράτος και τη δημοκρατία

Το ζήτημα της μαρξιστικής θεώρησης της έννοιας του κράτους και της εξουσίας είναι ένα από τα πλέον δύσκολα στη μαρξιστική προβληματική¹⁷. Η αναφορά μας συνεπώς στον Λένιν και στη μαρξιστική προβληματική που ακολουθεί θα είναι περιορισμένη. Θα εστιάσουμε την προσοχή μας μόνον σε τρία κομβικής σημασίας ζητήματα: στην έννοια του κράτους ως μηχανισμού καταστολής και ταξικής κυριαρχίας και συνεπώς στην ανάγκη συντριβής του στη διαδικασία της σοσιαλιστικής επανάστασης· στο περιεχόμενο της μορφής που θα διαδεχθεί το αστικό κράτος, δηλαδή στο ζήτημα της σοσιαλιστικής δημοκρατίας· και στο ζήτημα της μεταβατικής περιόδου από τον καπιταλισμό στο σοσιαλισμό, δηλαδή στο ζήτημα της σταδιακής εξαφάνισης, του «μαρασμού» ή της «απονέκρωσης» του κρατικού μηχανισμού.

Βεβαίως, η αντίληψη του κράτους ως οργάνου καταπίεσης της κυρίαρχης κάθε φορά ελίτ, ως αναγκαίο κακό, έχει μακρά παράδοση. Από τον Τόμας Μορ και τον Λοκ, ως τον Γουίλιαμ Γκόντουν και τον Ρουσώ, τον Γράκχο Μπαμπέφ, τους Σαιντ-Σιμόν, Ρόμπερτ Ουεν, Φουριέ, Προυντόν και τους Μόξες Χες και Μπακούνιν, το κράτος συνδέεται με την ιδιοκτησία και αντιμετωπίζεται ως όργανο ταξικής κυριαρχίας. Στην κατεύθυνση αυτή, το κράτος ως όργανο κυριαρχίας και εκμετάλλευσης, αντί να εκφράζει την ενότητα της κοινωνίας, εκφράζει τις σχέσεις κυριαρχίας και υποταγής και τα συγκρουόμενα ταξικά συμφέρο-

να. Η ενότητα της κοινωνίας απαιτεί συνελώς την κατάργηση του κράτους ως βασικής συνθήκης της πολικότητας των ταξικών συμφερόντων¹⁸.

Οι Μαρξ, Ένγκελς και Λένιν αναπτύσσουν τις απόψεις τους για το κράτος ως προέκταση της παραπάνω αντίληψης. Το νεότερο κράτος, προϊόν μακράς ιστορικής εξέλιξης, είναι όργανο ταξικής κυριαρχίας, το μέσο για την προστασία της ιδιοκτησίας, ο μηχανισμός που εξασφαλίζει τα συμφέροντα της αστικής τάξης. Ωστόσο, στη μελλοντική σοσιαλιστική κοινωνία που οραματίζονται, στην αταξική κοινωνία, η μορφή κράτος, προϊόν της αντίθεσης των ταξικών συμφερόντων, δεν έχει λόγο ύπαρξης. Ήδη, από το 1847, ο Μαρξ στην *Αθλιότητα της Φιλοσοφίας* θα διατυπώσει την εξής θέση:

«Στη θέση της παλιάς αστικής κοινωνίας η εργατική τάξη θα δημιουργήσει, στην πορεία της ανάπτυξης της, το είδος εκείνο συνένωσης που αποκλείει τις τάξεις και την αμοιβαία αντίθεση τους· δεν θα υπάρχει αυτό που κυρίως αποκαλείται πολιτική εξουσία, που δεν είναι παρά η επίσημη έκφραση της αντίθεσης των τάξεων μέσα στην αστική κοινωνία»¹⁹.

Ο Λένιν υιοθετεί τη θέση του Μαρξ για την ανάγκη ανάληψης της κρατικής εξουσίας από την εργατική τάξη και τη συντριβή του αστικού κρατικού μηχανισμού ως απαραίτητης προϋπόθεσης. Το προλεταριάτο, στην επαναστατική πορεία του προς την κατάληψη της κρατικής εξουσίας, είναι αναγκασμένο «να συγκεντρώσει όλες του τις δυνάμεις καταστροφής» εναντίον της κρατικής εξουσίας και να θέσει για τον εαυτό του το στόχο όχι της βελτίωσης της κρατικής μηχανής, αλλά της διάλυσης και καταστροφής της»²⁰.

Ο Λένιν δεν αφήνει περιθώρια για οποιαδήποτε σοσιαλδημοκρατικού τύπου ερμηνεία της μαρξικής θέσης. Η νέα επαναστατική εξουσία του προλεταριάτου δεν μπορεί να χρησιμοποιεί για την προώθηση του σκοπού της, τη συγκρότηση δηλαδή της σοσιαλιστικής κοινωνίας, τον αστικό κρατικό μηχανισμό. Βεβαίως, η επαναστατική εξουσία της εργατικής τάξης, το προλεταριακό κράτος, θα είναι απαραίτητο για ένα ορισμένο χρονικό διάστημα, που ενδεχομένως δεν μπορεί να προσδιοριστεί *a priori*. Το βέβαιο είναι πως σε μια αταξική σοσιαλιστική κοινωνία, όπου η εξουσία πάνω στους ανθρώπους θα έχει αντικατασταθεί από τη διεύθυνση των πραγμάτων και τη διαχείριση των παραγωγικών διαδικασιών, το κράτος σε οποιαδήποτε μορφή του δεν μπορεί να υπάρξει και είναι περιττό. Ο Λένιν υιοθετεί πλήρως τη θέση του Ένγκελς σε ό,τι αφορά την τύχη της προλεταριακής εξουσίας. Ότι δηλαδή «με την εξάλειψη των τάξεων είναι αναπόφευκτο να εξαφανιστεί και το κράτος». Στην αταξική κοινωνία, όπου η παραγωγή θα είναι οργανωμένη στη βάση «του ελεύθερου και ίσου συνεταιρισμού των παραγωγών», ο κρατικός μηχανισμός θα τοποθετηθεί εκεί όπου πράγματι ανήκει: «στο μουσείο των αρχαιοτήτων, δίπλα στο ροδάκι και στο μπρούτζινο τσεκούρι»²¹.

Ο Λένιν δεν αναδεικνύει μόνον τις παραπάνω κρίσιμες πλευρές της μαρξιστικής θεωρίας για το κράτος αλλά και ό,τι θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η ουσία της μαρξικής πρότασης για τη φύση της σοσιαλιστικής κοινωνίας. Όπως είναι γνωστό, ο Μαρξ, αξιοποιώντας την εμπειρία της Παρισινής Κομμούνας, αναπτύσσει, στη γραμμή της ρουσσοικής προβληματικής για τη γενική βούληση, τη θέση για τη σοσιαλιστική δημοκρατία. Το μοντέλο που προκύπτει συμπυκνώνει θεωρητικά και πρακτικά τις βασικές παραμέτρους μιας άμε-

σης συμμετοχικής κοινωνικής δημοκρατίας, μιας δημοκρατίας οργανωμένης από τα κάτω, από τον ίδιο το λαό, χωρίς τις διαμεσολαβήσεις ενός φορέα εξουσίας που τοποθετείται πάνω από την κοινωνία, και που συγκροτείται στη βάση της αστικής ιδέας της αντιπροσωπευσιμότητας²². Ο Λένιν αναπτύσσει την ιδέα της άμεσης δημοκρατίας προβάλλοντας το μοντέλο της Παρισινής Κομμούνας στη ζωντανή εμπειρία των επαναστατικών συμβουλίων του εργαζόμενου λαού, των Σοβιέτ²³. Εισηγείται την άμεση κατάργηση του μόνιμου στρατού, της αστυνομίας και της κρατικής γραφειοκρατίας και στη θέση τους βλέπει την οικοδόμηση μιας δημοκρατίας με βάση την πρωτοβουλία των μαζών. Πρόκειται για μια δημοκρατία χωρίς έλεγχο από τα πάνω, χωρίς γραφειοκρατία, μια δημοκρατία βασισμένη στα Σοβιέτ, στον οργανωμένο ένοπλο λαό²⁴. Είναι αυτή η αντίληψη για την επαναστατική εξουσία του οργανωμένου ένοπλου λαού, των Σοβιέτ, που διαφοροποιεί τη θέση του Λένιν από αυτή των αναρχικών και αποτελεί τη δική του πρωτότυπη συμβολή στη θεωρία της δημοκρατίας²⁵.

Το Κράτος και Επανάσταση γράφεται τον Αύγουστο και Σεπτέμβριο του 1917 στην κορύφωση της επαναστατικής διαδικασίας, και γράφεται ως ένα είδος επαναστατικής θεωρητικής πρακτικής στην προοπτική οικοδόμησης μιας σοσιαλιστικής κοινωνίας. Αλλά, καθώς το θέτει και ο Perry Anderson, «κανένα πολιτικό κίνημα δεν πραγματοποιεί ποτέ ακριβώς αυτό που ξεκινά να πετύχει, και καμιά κοινωνική θεωρία δεν προβλέπει ποτέ ακριβώς ό,τι πρόκειται να συμβεί»²⁶. Η απόσταση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, την ουτοπία και την πραγματικότητα δεν γεφυρώνεται αναγκαστικά με μια σειρά από προκαθορισμένες διαμεσολαβήσεις²⁷. Η ανθρώπινη διαμεσολάβηση, η ανθρώπινη πράξη που μετατρέπει το όραμα σε πραγματικότητα και δημιουργεί την ιστορία, υπόκειται σε πλάνη. Η επαναστατική διαδικασία μπορεί να ακυρωθεί και το όραμα για μια κοινωνία της ελευθερίας, της ισότητας και της δικαιοσύνης είναι ενδεχόμενο να παραμείνει ό,τι ήταν και πριν, ένα απλήσιαστο ουτοπικό αίτημα²⁸.

Συμπέρασμα: Ο Λένιν και η Φιλοσοφία

Δεν είναι αναγκαστικά απαραίτητο να επαναθέσουμε σήμερα ως πρόβλημα το ερώτημα για τη σχέση του Λένιν με τη φιλοσοφία. Η υποτιθέμενη φιλοσοφική «απομυθοποίηση» του Λένιν δεν μπορεί παρά να είναι μια ανώφελη και σχολαστική διαδικασία, χρήσιμη ίσως σε όσους εξακολουθούν να αντιμετωπίζουν τη φιλοσοφία ως μια ιδιότυπη πνευματική πειθαρχία, ανεξάρτητη από τις επιστήμες και την πολιτική, ξεκομμένη από τη ζωή και τα προβλήματα του παρόντος. Πάντως, η «φιλοσοφική πρακτική» του Λένιν δεν έπαψε να ασχολεί, θετικά ή αρνητικά, τους φιλοσόφους και εκείνους τους διανοούμενους που θεωρούν αναγκαίο και χρήσιμο να στοχάζονται πάνω στο πραγματικό, που ενδιαφέρονται να κατανοήσουν το κοινωνικό είναι και που συμμερίζονται την 11η θέση του Μαρξ για τον Φόουερμπαχ: «Οι φιλόσοφοι έχουν μόνον ερμηνεύσει τον κόσμο κατά διαφορετικούς τρόπους, αυτό που ωστόσο έχει σημασία είναι να τον αλλάξουμε»²⁹.

Από τον Ντεμπόριν και τον Λούκατς ως τους Κορς, Πάνεκεκ, Αλτουσέρ, Τιμπανάρο και Ρης³⁰ η φιλοσοφική πρακτική του Λένιν είναι το επίκεντρο μιας φιλοσοφικής κριτικής η οποία, στην ολότητά της, επαναθέτει το πρόβλημα της φιλοσοφίας και της ιστορίας της.

Στην καλύτερη περίπτωση, η κριτική αυτή υπογραμμίζει την ανάγκη για μια αριστερή κριτική της φιλοσοφίας ως ολότητας, για μια επανεκτίμηση του φιλοσοφείν στις ιστορικές του συνιστώσες. Ίσως η φιλοσοφική πρακτική του Λένιν να έχει, ακόμα και σήμερα, κάτι χρήσιμο να μας πει.

Σημειώσεις

1. Βλ. Harvey J. Kaye, *The Powers of the Past* (London, Harvester Wheatsheaf, 1991) σ. 71, Slavoi Zizek, «Repeating Lenin», Internet Resources, σσ. 1-34.
2. Βλ. «Νέες Εποχές», *Το Βήμα* 25/01/2004.
3. Βλ. Ε. Μπιτσάκης, *Διαλεκτική και Νεότερη Φυσική* (Αθήνα, Ηριδανός, 1974) και *Δρόμοι της Διαλεκτικής* (Αθήνα, Εκδόσεις Άγρια, 2003). Μ.Ε. Omelyanovsky, *Dialectics in Modern Physics* (Moscow, Progress, 1979). Ε. Marquit (επιμ.), *Philosophical Problems in Physical Science* (Minnesota, Marxist Educational Press, 1980). Επίσης, John Rees, *The Algebra of Revolution* (London, Routledge, 1998), σσ. 173 κ.ε. και Phil Gasper, «Bookwatch: Marxism and science», *International Socialist*, 79 (1998), σσ. 145 κ.ε.
4. Βλ. *Το Βήμα*, ό.π., σ. 47. Marx-Engels, «The Holy Family», *Collected Works* (Moscow, Progress, 1975), vol. 4, σσ. 124-34, ιδιαίτερα, σ. 132. Πρβλ. Leszek Kolakowski, *Main Currents of Marxism* (Oxford, 1981), vol. 1, σσ. 151-2 και Α. Μπαρτόνας, «Ο προ-μαρξιστικός υλισμός και η κοινωνική κριτική στο πρόωμο έργο του Marx», *Αναδρομή στον Μαρξ* (Αθήνα, Δελφίνι, 1996), σσ. 11-20 για το πλαίσιο αναφοράς του Μαρξ στον παραδοσιακό Φιλοσοφικό Υλισμό.
5. Louis Althusser, *Lenin and Philosophy* (New York, Monthly Review Press, 1971) σσ. 64 κ.ε.. *Ο Λένιν και η Φιλοσοφία* (Αθήνα, Ηριδανός) σσ. 53 κ.ε.
6. Βλ. ενδεικτικά, Jonathan Rée, *Philosophy and its Past* (Sussex, The Harvester Press, 1978), σ. 32.
7. Πλάτων, *Σοφιστής*, (Αθήνα, Ζαχαρόπουλος), 246a-251c. Βλ. επίσης την εισαγωγή του Γληνού, σσ. 149 κ.ε. και Althusser, ό.π., σ. 63 και σ. 52 αντίστοιχα.
8. Hegel, *The Encyclopedia of the Philosophical Sciences: Logic* (Oxford, 1975), σσ. 64-64. Επίσης, G. Lukács, *The Young Hegel* (London, Merlin Press, 1975) σ. 267. Για την αντίθεση υλισμού και ιδεαλισμού βλ. την εξαιρετική μελέτη του T.I. Oizerman, *The Main Trends in Philosophy* (Moscow, Progress, 1984), ιδιαίτερα το κεφάλαιο IV, σσ. 215-95.
9. Βλ. Neil Harding, *Lenin's Political Thought* (London, Macmillan, 1983), I., σσ. 277 κ.ε. και Chr. Hill, *Lenin and the Russian Revolution* (Harmondsworth, Penguin Books, 1971), σ. 41.
10. Lenin, *Materialism and Empirio-criticism*, *Collected Works* (Moscow, Progress, 1972), vol. 14, σ. 358. Βλ. και Altusser, ό.π., σσ. 64-68 και σσ. 53-57 αντίστοιχα.
11. Raya Dunayevskaya, *Philosophy and Revolution* (New York, 1973), ιδιαίτερα το κεφ. 3.
12. Sebastiano Timpanaro, *On Materialism*, (London, Verso, 1975), σ. 247.
13. Harding, ό.π., II, κεφ. 1-2, σσ. 6 κ.ε. Rees, ό.π., σ. 184. Για τα ιστορικά δρώμενα της περιόδου βλ. επίσης G. Lichtheim, *A Short History of Socialism* (London, Fontana, 1975), σσ. 255 κ.ε. και D. Sassoon, *One Hundred Years of Socialism* (London, Fontana Press, 1997), σσ. 27 κ.ε. Επίσης, Eric Hobsbawm, *Η Εποχή των Αχρών: Ο σιντομοσ Εικοστός Αιώνας 1914-1991* (Αθήνα, Θεμέλιο, 1997).
14. Lenin, *Philosophical Notebooks*, *Collected Works*, vol. 38, σσ. 363, βλ. και σ. 276. Βλ. και P. Vranicki, *Ιστορία του Μαρξισμού*, τόμ. I (Αθήνα, Οδυσσέας, 1976), σσ. 432 κ.ε.
15. Ό.π., σ. 363.
16. Lenin, «On the Significance of Militant Materialism», *Collected Works* (Moscow, Progress, 1976), vol. 33, σσ. 233-4.
17. Βλ. ενδεικτικά: Ν. Πουλαντζάς, «Θέματα της Μαρξιστικής αντίληψης περί Κράτους», Β' Εβδομάδα Σίγ-χρονης Σκέψης (Αθήνα, Θεμέλιο, 1974) και Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις (Αθήνα, Θεμέλιο, 1975). Althusser, «Ιδεολογία και ιδεολογικοί μηχανισμοί του Κράτους», *Θέσεις*, 1964-1975 (Αθήνα, Θεμέλιο, 1977) και Christine Buci-Glucksmann, *Gramsci and the State* (London, Lawrence and Wishart, 1980).

18. E.H. Carr, «Lenin's Theory of the State», *The Bolshevik Revolution*, (Harmondsworth, Penguin Books, 1973), vol. 1, σσ. 238-56, ιδιαίτερα σσ. 238-9.
19. Marx-Engels, *Collected Works* (Moscow, Progress, 1976), vol. 6, σ. 212.
20. Lenin, *The State and Revolution*, *Collected Works*, vol. 25, σ. 414. Harding, ο.π. παρ., II, σ. 116. Πρβλ. το Γράμμα του Μαξ στον Κοινηζέλεμαν, 12/4/1871, Marx-Engels, *Selected Works*, (Moscow, Progress, 1973), vol. 2, σ. 420.
21. Lenin, *State and Revolution*, σ. 401, και F. Engels, *Η Καταστροφή της Οικονομίας, της ατομικής Ιδιοκτησίας και των Κράτους* (Αθήνα, Θεμέλιο, 1975), σσ. 309-310. Πρβλ., Engels, *Anti-Dühring* (Moscow, progress, 1975), σ. 332. Βλ. επίσης Timothy O'Hagan, «On the "Withering-Away" of the Superstructures», *Issues in Marxist Philosophy*, vol. IV, *Social and Political Philosophy*, Edited by John Mepham and David-Hillel Ruben (Sussex, Harvester Press, 1981), σσ. 83-126.
22. Lenin, *State and Revolution*, σ. 418 κ.ε. Πρβλ. Karl Marx, *The Civil War in France*, *Selected Works*, vol. 2, σσ. 220 κ.ε. Βλ. Επίσης και τη μελέτη του Andrew Levine, *Η Γενική Βούληση: Ρουσσώ, Μαξ, κομμουνισμός* (Αθήνα, Στάχυ, 2000).
23. Harding, σσ. 118 κ.ε. Lenin, *Collected Works*, vol. 24, σ. 23, πρβλ. και σ. 33. Βλ. και το δοκίμιο του G. Lukacs, *Lenin: A Study in the Unity of his Thought* (London, NLB, 1977), ιδιαίτερα σ. 64 κ.ε.
24. Harding, σσ. 120-21. Lenin, *Collected Works*, vol. 24, σσ. 69, 169-170. Βλ. και Lucio Colletti, «Lenin's State and Revolution», *From Rousseau to Lenin*, (New York, Monthly Review Press, 1974), σσ. 219-236, ιδιαίτερα σσ. 224-5.
25. Lenin, *State and Revolution*, σσ. 480-481 και *Collected Works*, vol. 24, σ. 49. Για τις θέσεις του Bakunin και των Αναρχικών βλ. ενδεικτικά: Michael Bakunin, «The Paris Commune and the Idea of the State» και «Statism and Anarchy», *Bakunin on Anarchism*, Edited by Sam Dolgoff (Montreal, Black Rose Books, 1980), σσ. 259-273 και 325-333. Βλ. και James Joll, *Οι αναρχικοί* (Αθήνα, Επίκουρος, 1975), ιδιαίτερα το κεφ. για τον Μπακούνιν.
26. Perry Anderson, *A Zone of Engagement* (London, Verso, 1992), σ. 374 και *Θεωρίες για το τέλος της ιστορίας* (Αθήνα, Στάχυ, 1994), σ. 118.
27. Carr, ο.π., σ. 255.
28. Alex Callinicos, *Theories and Narratives*, (Oxford, Polity Press, 1995), σ. 163.
29. Karl Marx, «Theses on Feuerbach», Marx-Engels, *Collected Works*, (Moscow, Progress, 1976), vol. 5, σ. 8.
30. Για τις απόψεις των Korsch και Pannekoek, βλ. Timpanaro, «Karl Korsch and Lenin's Philosophy», ο.π., σσ. 221-54. βλ. και Karl Korsch, *Marxism and Philosophy* (London, NLB, 1970) και Anton Pannekoek, *Lenin as Philosopher* (New York, Breakout Press, 1975).

Pino Pandolfini, Χαλκογραφία.